

УДК 342.9: 349.41

Ф. О. Іванов
*аспірант кафедри адміністративного
та фінансового права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Сучасний стан природних ресурсів в Україні за найтолерантнішими оцінками є вкрай важким, що невпинно наближує нас до можливої екологічної катастрофи. Причиною цього є численні адміністративні проступки, що посягають на цілісність екосистеми і є свідченням того, що людина, наразі надає перевагу сьогоденному економічному замість сталого екологічного розвитку. Незаконні вирубки лісів у Карпатах, видобуток бурштину на Волині, діяльність підпільних шахт для видобування вугілля на Донбасі просто вражають об'ємністю, безкарністю та загрожують майбутньому України. В умовах погіршеної екологічної небезпеки вказані дані не дають втішних прогнозів на майбутнє, хоча право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є непорушним, першочерговим, закріпленим та гарантованим Конституцією України так само, як і право на відшкодування шкоди, завданої порушенням вказаного права.

Вказана ситуація свідчить лише про одне – сучасний стан правового регулювання адміністративно-деліктних відносин у сфері природокористування є вкрай незадовільним, і не лише не виконує власних функцій, а подекуди своєю безкарністю провокує до вчинення нових деліктів. З огляду на це, сьогодні надзвичайно гостро стоїть питання реформування адміністративно-деліктного законодавства у сфері використання та охорони природних ресурсів. Тому перед нами постає завдання напрацювання якісно нових механізмів правового регулювання адміністративно-деліктних відносин, почати яке слід з налагодження понятійно-категоріального апарату, адже лише надання чіткого визначення категорії адміністративно-деліктних відносин надасть нам можливість зрозуміти їх сутність.

Окремим проблемам правового регулювання адміністративно-деліктних відносин у сфері використання та охорони природних ресурсів присвячувалась увага з боку таких учених-адміністративістів, як: М. Балабан, В. Денисенко, В. Коваленко, В. Колпаков, С. Петков, С. Подлінув, М. Самбор, О. Стукаленко, О. Харитонова, О. Шем'яков, М. Шиленко, Є. Шульга та інші. Проте дефініції адміністративно-деліктних відносин у сфері використання та охорони природних ресурсів належної уваги приділено не було.

Використання та охорона природних ресурсів є складним міжгалузевим правовим інститутом, який являє собою сукупність як аграрно-правових норм, так і норм природоресурсного, цивільного, адміністративного та інших галузей права, що регулюють суспільні відносини у сфері використання та охорони природних об'єктів, природних ресурсів та природних комплексів [1].

Звертаючись до наукової літератури за визначенням поняття «природні ресурси» цікавою є думка С. Дорогунцова, який визначає їх як природні компоненти та сили природи, що використовуються або можуть бути використані як засоби виробництва та предмети споживання для задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства, підвищення якості життя людей [2, с. 114]. На думку Є. Шульги, природні ресурси України є складною взаємопов'язаною системою об'єктів навколишнього природного середовища, природних компонентів та сил природи, що застосовуються або можуть бути застосовані як засоби виробництва та предмети споживання для задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства, підвищення якості життя людей [3, с. 149]. З вищевказаних дефініцій зрозуміло, що основне призначення природних ресурсів із матеріальної точки зору є забезпечення суспільства усіма необхідними для життєдіяльності благами.

Окрім того, неодноразово висловлювалася теза, відповідно до якої природні ресурси є тілом і силами природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі у матеріальній діяльності [4]. Зазначимо також, що природні ресурси – це компоненти та сили природи, що використовуються або можуть бути використані як засоби виробництва та предмети споживання для задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства, підвищення якості життя людей. За своєю матеріальною сутністю природні ресурси вважаються частиною географічного середовища. Це – сукупність природних умов існування та діяльності людей. Вони належать до компонентів природи, а відтак їх розподіл на Землі та концентрація в її надрах визначаються природними закономірностями [5, с. 255].

Аналізуючи вказані позиції можна зробити висновки про безпосередній зв'язок природних ресурсів із розумовою та фізичною діяльністю конкретних індивідів, що використовують їх з метою забезпечення власних інтересів та інтересів соціуму.

Особливістю природних ресурсів є їх природна вичерпність попри достатній розподіл на Землі. Однак, до основної ознаки природних ресурсів слід віднести зміну їхніх властивостей у разі застосування їх у виробничому процесі [6].

Таким чином, виходячи з аналізу теоретичних напрацювань науковців, можемо зробити висновок, що природними ресурсами є всі наявні вичерпні компоненти навколишнього середовища, основне призначення яких, з матеріальної точки зору, є забезпечення необхідними благами суспільства через безпосередню розумову та фізичну діяльність конкретних людей, задіяних в їх використанні.

Визначення поняття та правової природи правових відносин має велике значення для аналізу специфіки цих відносин у галузях права, зокрема в адміністративному праві, сферою дії якого охоплюються відносини у галузі публічного права [7, с. 76]. Кожен вид правовідношення має свої особливості, обумовлені його змістом, сферою застосування та суб'єкт-об'єктом складом, а також впливом методів регулювання, притаманних тим галузям права, норми яких врегульовують такі правовідносини. Широкого поширення набула практика охоплення галузю адміністративного права питань притягнення до адміністративної відповідальності. Разом з цим, сучасні дослідження перебувають на тій позиції, що у межах галузі адміністративного права вже давно сформувалася і потребує самостійного визнання така галузь, як адміністративно-деліктне право [8, с. 37].

Звертаючись до теорії права, загальнотеоретична категорія «делікт» за ступенем суспільної небезпечності поділяється на злочини і проступки. Сферами вчинення правопорушень (злочинів і проступків) можуть бути економічні, військові, дорожньо-транспортні, податкові, митні тощо [9, с. 757].

З огляду на те, що споріднена категорія «екологічне правопорушення» (делікт) окремими науковцями визначається як винне, протиправне, суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), яке посягає на встановлений порядок використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та порушує екологічні вимоги і пов'язані з ними інші права людини [10, с. 161], під адміністративним деліктом у сфері використання та охорони природних ресурсів слід розуміти протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи діяльність, яка посягає на встановлений порядок охорони та використання всіх наявних вичерпних компонентів навколишнього середовища, основне призначення яких з матеріальної точки зору є забезпечення необхідними благами суспільства через безпосередню

розумову та фізичну діяльність конкретних людей, задіяних в їх використанні.

Адміністративно-деліктні відносини, на думку В. Колпакова, породжують права і обов'язки, змістом яких є обов'язок правопорушника нести відповідальність, а суб'єкта юрисдикції – застосовувати до нього стягнення. Виникнення адміністративно-деліктних відносин законодавець жорстко зв'язав лише з одним типом правових імперативів – вчиненням адміністративного правопорушення. Для адміністративно-деліктних відносин характерно те, що весь їхній зміст пронизує найважливіший юрисдикційний принцип змагальності учасників. Останні наділяються законодавцем відповідними процесуальними правами. Саме реалізація даного принципу додає особливу своєрідність розглянутим відносинам, формує специфічний правовий режим [11, с. 80–82, 85].

З огляду на вищевказане, слід зробити висновок, що адміністративно-деліктні відносини у сфері використання та охорони природних ресурсів – це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, які виникають, змінюються або припиняються під час посягання на встановлений порядок охорони та використання всіх наявних вичерпних компонентів навколишнього середовища, основне призначення яких з матеріальної точки зору є забезпечення необхідними благами суспільства через безпосередню розумову та фізичну діяльність конкретних людей, задіяних в їх використанні.

О. Шем'яков, Я. Батракова, розглядаючи загальну юридичну характеристику Глави 7 КУпАП «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини», зазначають, що родовим об'єктом цієї групи деліктів є суспільні відносини у сфері охорони права громадян на безпечне довкілля, а також у сфері охорони та раціонального використання природних ресурсів, зокрема повітряних, водних, земельних; фауни й фауни, їх середовища; забезпечення збереження генетичного фонду існуючих організмів, регулювання наслідків техногенного впливу на природні комплекси; та суспільні відносини у сфері охорони історико-культурної спадщини [10, с. 161].

Очевидно, що специфіка адміністративно-деліктних відносин полягає у тому, що вони іманентні, тобто внутрішньо притаманні адміністративній деліктності, оскільки їх виникнення напряду та об'єктивно пов'язано із фактом скоєння адміністративного делікту [12, с. 20]. Отже, в основі адміністративно-деліктних відносин перебуває адміністративний делікт і пов'язані з ним суб'єктивні та об'єктивні чинники його виникнення (вчинення), а також усунення негативних наслідків адміністративного делікту [8, с. 40].

Науковці пропонують виділити такі групи суспільних відносин: відносини у сфері охорони та

раціонального використання земельних ресурсів та державного контролю за порядком здійснення землеустрою; відносини у сфері геологічного вивчення та охорони надр; відносини у сфері охорони та реалізації права на водокористування; відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища з питань використання флори та фауни; відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища з питань встановленого порядку використання відходів, хімічних речовин та хімічних джерел; відносини у сфері охорони атмосферного повітря; відносини у сфері регулювання реалізації окремих прав на використання природних ресурсів навколишнього середовища, екологічної безпеки; відносини у сфері регулювання порядку використання природно-заповідного та архівного фонду, стандартизації та обліку; відносини у сфері охорони культурної спадщини. Предметом цих адміністративних деліктів є природні ресурси загальнодержавного й місцевого значення: тваринні, рослинні, водні, атмосферні та земельні. Їх походження є первинним, тобто природним, без застосування при їх створенні людських ресурсів [10, с. 162].

Таким чином, родовим об'єктом адміністративних деліктів у сфері використання та охорони природних ресурсів є встановлений порядок охорони та використання всіх існуючих вичерпних компонентів навколишнього середовища, основне призначення яких з матеріальної точки зору є забезпечення необхідними благами суспільство через безпосередню розумову та фізичну діяльність конкретних людей, задіяних в їх використанні. Безпосереднім об'єктом адміністративних деліктів у сфері використання та охорони природних ресурсів є раціональне використання природних ресурсів та збереження існуючих його компонентів.

Попри множинність об'єктів, прояв об'єктивної сторони порушень у галузі охорони природи та використання природних ресурсів у більшості правопорушень повторюється і виражається як здійснення наступних протиправних вчинків: псування, забруднення, порушення правил використання чи охорони, знищення тощо. Суб'єктивна сторона вказаних правопорушень полягає у здійсненні навмисних або необережних діянь. Як правило, більшість правопорушень у цій галузі здійснюється суб'єктами права навмисно (наприклад, самовільне заняття земельної ділянки, приховування або перекручення даних земельного кадастру, самовільне сінокошення, виробництво продукції з відходів чи з їх використанням без відповідної нормативно-технічної та технологічної документації), хоча можуть бути і випадки необережного вчинення правопорушення (порушення вимог пожежної безпеки у лісах, пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду) [13].

Отже, адміністративно-деліктні відносини у сфері використання та охорони природних

ресурсів є особливою адміністративно-правовою категорією, яка регулює суспільні відносини вчинення адміністративного проступку щодо протиправних діянь, спрямованих на встановлений порядок охорони та використання всіх наявних видів природних ресурсів, адміністративного розслідування, адміністративної відповідальності тощо.

Родовим об'єктом адміністративних деліктів у сфері використання та охорони природних ресурсів є встановлений порядок охорони та використання всіх наявних вичерпних компонентів навколишнього середовища, основне призначення яких з матеріальної точки зору є забезпечення необхідними благами суспільства через безпосередню розумову та фізичну діяльність конкретних людей, задіяних в їх використанні. Безпосереднім об'єктом адміністративних деліктів у сфері використання та охорони природних ресурсів є раціональне використання природних ресурсів та збереження наявних його компонентів.

Література

1. Аграрне право України : [підручник] / [В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк та ін.]; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
2. Екологія : [підручник] / [С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін.]. – К. : КНЕУ, 2005. – 371 с.
3. Шульга Є. В. Правове розмежування понять «раціональне природокористування» та «використання природних ресурсів» на прикладі лісового фонду / Є. В. Шульга // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. – 2014. – Вип. 197(3). – С. 149-154. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>
4. Минц А. А. Экономическая оценка естественных ресурсов / А. А. Минц. – М. : Мысль, 1972. – С. 302.
5. Шиленко М. В. Поняття адміністративно-правової охорони природних ресурсів / М. В. Шиленко // Митна справа. – 2013. – № 4(2). – С. 254-258.
6. Екологічний менеджмент : [навчальний посібник] / за ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк ; ОДЕУ. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.
7. Харитонов О. І. Деякі проблеми загальної теорії правовідносин / О. І. Харитонов // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – Вип. 21. – С. 75-84.
8. Самбор М. А. Адміністративно-деліктні правовідносини: окремі погляди на поняття та зміст / М. А. Самбор // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 6. – С. 36-42.
9. Петков С. В. Римське право як основа для побудови сучасної ефективної публічно-правової моделі відносин між владою та громадянином: питання юридичної деліктології / С. В. Петков // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 756-770.
10. Шем'яков О. П. Адміністративні делікти, що пов'язані з реалізацією окремих напрямків державної екологічної політики / О. П. Шем'яков, Я. В. Батракова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2011. – Вип. 3. – С. 159-167.
11. Колпаков В. К. Деліктний феномен в адміністративному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / В. К. Колпаков ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2006. – 454 с.

12. Денисенко В. В. Теория административно-деликтных отношений : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.014 – Административное право; финансовое право; информационное право / В. В. Денисенко. – СПб., 2002. – 394 с.

13. Адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії і культури // STUDOPEDIA. – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studopedia.su/>

Анотація

Іванов Ф. О. Теоретико-правові підходи до визначення адміністративно-деликтних відносин у сфері використання та охорони природних ресурсів. – Стаття.

У статті здійснено дослідження дефініції адміністративно-деликтних відносин у сфері використання та охорони природних ресурсів шляхом виокремлення основних ознак, як складових елементів цілого явища. Зроблено спектральний аналіз понять «адміністративний деликт», «адміністративна відповідальність» у поєднанні з дослідженням положень чинного адміністративно-деликтного законодавства у сфері природокористування. У ході налагодження понятійно-категоріального апарату визначено категорії родовий та безпосередній об'єкт. Під родовим об'єктом слід розуміти встановлений порядок охорони та використання всіх наявних вичерпних компонентів навколишнього середовища. Безпосереднім об'єктом є раціональне використання природних ресурсів та збереження його компонентів.

Ключові слова: адміністративно-деликтні відносини, адміністративний деликт у сфері використання та охорони природних ресурсів, адміністративна відповідальність, використання та охорона природних ресурсів.

Аннотация

Иванов Ф. А. Теоретико-правовые подходы к определению административно-деликтных отношений в сфере использования и охраны природных ресурсов. – Статья.

В статье проведено исследование дефиниции административно-деликтных отношений в сфере использо-

вания и охраны природных ресурсов путем выделения основных признаков, как составляющих элементов целого явления. Спектральный анализ понятий «административный деликт», «административная ответственность» в сочетании с исследованием положений действующего административно-деликтного законодательства в сфере природопользования. В ходе отладки понятийно-категориального аппарата определены категории родового и непосредственный объект. Под родовым объектом следует понимать установленный порядок охраны и использования всех существующих исчерпывающих компонентов окружающей среды, основное назначение. Непосредственным объектом является рациональное использование природных ресурсов и сохранение существующих его компонентов.

Ключевые слова: административно-деликтные отношения, административный деликт в сфере использования и охраны природных ресурсов, административная ответственность, использование и охрана природных ресурсов.

Summary

Ivanov F. O. Theoretical and legal approaches to defining administrative and delict relations in the field of use and protection of natural resources. – Article.

In this article, the study of the definition of administrative and delict relations in the field of use and protection of natural resources is carried out by distinguishing the main features as components of the whole phenomenon. Spectral analysis of the concepts of “administrative delinquency”, “administrative responsibility” in conjunction with the study of the provisions of the current administrative and delict law in the field of nature management. In the process of debugging the conceptual-categorical apparatus, generic and direct objects are defined. Under the generic object should be understood the established order of protection and use of all existing exhaustive components of the environment, the main purpose. The immediate object is the rational use of natural resources and the preservation of its existing components.

Key words: administrative and tort relations, administrative delict in the field of use and protection of natural resources, administrative responsibility, use and protection of natural resources.